

מצרים על ידי המצוות המזכירות אותה, יחזור אל אותה תחושה והרגשה שהגיע אליה בליל הסדר. ונמצא, שההשגה שיש לכל אחד בזכירת יציאת מצרים למשך כל השנה, היא אותה מדרגה שהשיג בליל הסדר. ולכן מוטל עלינו לעלות אל מעלת אמונה חושית בליל הסדר, כי מתוך כך יועילו לו ההזכרות של השנה כולה להחזיק מעמד באותה דרגה.

אולם מילתא דפשיטא היא שמן הנמנע להגיע אל קיום מצוות ליל הסדר במדרגה זו של 'כאילו הוא יצא ממצרים', אלא אם כן בימים שלפני הפסח יכין ויזמין עצמו כראוי, על ידי לימוד ההגדה ועניני יציאת מצרים וההתבוננות בהם. אמנם אם יהיה מוכן לכך, אז בעזה"י יקנה בנפשו קנין חזק באמונה ובעבודת ה', שיעמוד לו במשך כל השנה לעמוד בכל הנסיונות והקשיים הבאים עליו, וזאת בכך שיעלה בעיני רוחו את הידיעות הברורות שעמד עליהם בחג הפסח.

הכנה לפסח – זהירות וזריזות

א) בעת שחג הפסח ממשמש ובא, וישראל קדושים עוסקים בריבוי הכנה לקראת היום טוב - ניקוי הבתים מחמץ ואפיית המצות כהלכתן - נתבונן בתוכן ענייני של הכנות אלו, כדי לנצל זמן זה כראוי.

הנה מצינו דבר מיוחד באיסור חמץ, מה שלא מצינו דוגמתו בשאר איסורים. שבשאר האיסורים שבתורה יש שיעור לאיסורם, וחמץ הוא האיסור היחידי שיש בו דין איסור במשהו. ולא זו בלבד, אלא אף צריך לחפש ולבדוק אחריו בכל המקומות שמכניסים בהם חמץ. נמצא שיש באיסור זה חובת זהירות וזריזות יתירה, שלא מצינו בכל התורה כולה.

גם במצות מצינו זהירות וזריזות יתירה באפייתן, ומדקדקים הרבה בדבר שלא יהא בהן שום חשש רחוק של חימוץ. ודבר זה צריך ביאור, מה הטעם שמחמירים כל כך באיסור חמץ וקיום מצות מצה, מה שלא מצינו דוגמתו בכל המצוות והאיסורים.

ב) כדי להבין נושא זה על בוריו, עלינו לבאר תחילה את יסוד ענינו של חג הפסח, ומפני שיום טוב זה הוא חג הגאולה, מוטל עלינו לבאר תחילה מהי גאולה.

הנה ספר שמות נקרא 'ספר הגאולה'. ואם כן יש לשאול, למה ספר שמות אינו מסתיים בפרשת משפטים שהיא גמר מתן תורה, הלא משם ואילך מדובר על עניני המשכן, אשר לכאורה מקומם בספר ויקרא הנקרא 'תורת כהנים', המדבר בכל עניני העבודה והקרבת.

ובאמת כבר עמד על זה הרמב"ן בהקדמתו לספר שמות:

והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו, וכשיצאו ממצרים אף על פי שיצאו מבית עבדים, עדיין יחשבו גולים, כי היו בארץ לא להם נבוכים במדבר. וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכינתו ביניהם, אז שבו אל מעלת אבותם, שהיה סוד אלוה עלי אהליהם, והם הם המרכבה ואז נחשבו גאולים. ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן, ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד.

מבואר בדברי הרמב"ן, שגלות מצרים לא היתה ביסודה גלות גשמית של עבדות ושעבוד, אלא גלות רוחנית שנפלו ממעלת אבותם, אלא שדבר זה התבטא גם בגשמיות שהיו משועבדים בפועל. ולכן עיקר הגאולה ממצרים אינה היציאה מבית עבדים בפועל, אלא העליה מתוך הפחיתות הרוחנית של מצרים, ולא נשלמה גאולתם עד ששרתה עליהם השכינה בבנין המשכן. על כן כל עניני בניית המשכן שייכים ל'ספר הגאולה'.

והנה איתא בספרים הק' שמה שאנחנו חוגגים את חג הפסח, אינו רק זכרון לימים ראשונים, אלא בכל שנה ושנה חוזרת ונשנית היציאה ממצרים. נמצא שסגולת הזמן היא, שבו יכול כל אחד ואחד להשיג גאולה רוחנית, לעלות מתוך השפלות שבה הוא נמצא. ואם כן נראה, שהמעשים שאנו עוסקים בהם בערבי פסחים, הם המה מעשי ההכנה שעל ידם האדם מביא את עצמו לידי גאולה זו. והיינו, שאין המבוקש רק שבפועל יהיה ביתו נקי מחמץ, ושיהיו לו מצות שמורות מכל חשש חימוץ, אלא עצם הפעולות של השבתת החמץ ואפיית המצות הן הן המכשירות אותנו לזכות לגאולה רוחנית. אמנם עדיין צריך ביאור, כיצד פעולות אלו מכשירות לגאולת הנפש.

ג) ונראה שמהלך הדברים כך הוא. ידוע ומפורסם שחמץ רומז ליצר הרע, כמפורש בזוהר (ויחי דף רכז, ב), והאריך בזה הרמח"ל (דרך ה' פרק ח, ועוד), וכבר מרומז ענין זה בגמרא (ע"ל ברכות יז, א). ותוספת ביאור מצינו בספר החינוך על המצוה שלא להקטיר שאור ודבש (מצוה קיז), שכתב שני טעמים לאיסור הקטרת שאור: חדא, כי השאור

מורה על העצלות, כי על ידי שמניחים את העיסה בלא עסק ומשהים אותה נעשה חמץ ושאר. ועוד, שהשאר מורה על הגאווה, כי הוא מגביה עצמו.

ונראה ששני ענינים אלו הם שני הכחות העיקריים של היצר הרע - התאוה והגאווה. הגאווה מפורשת בדברי החינוך, והתאוה היא שורש מדת העצלות המוזכרת בדבריו, כי הטעם שאדם מתעצל הוא מפני שרוצה להתענג בהנאות עולם הזה, אמנם אי אפשר להתענג בהם כל זמן שהוא עמל ויגע, ולכן הוא מתעצל כדי שיוכל להתעדן בהם. נמצא שהחמץ המורה על עצלות, בעצם מסמל את כח התאוה. הרי שהחמץ הוא הסמל - בין לתאוה ובין לגאווה.

גם ידוע, שהחמץ מורה על השקר. שהרי חמץ ומצה שניהם נעשים מאותם דברים - קמח ומים, וכל החילוק ביניהם הוא שבחמץ יש ניפוח ורוח, ואין לך שקר גדול מזה. אמנם המצה היא ההיפך מכל זה. המצה מורה על זריזות שהיא הפך העצלות, וכן על הענוה שהיא הפך הגאווה.

ואם כן נראה, שבהלכות חמץ ומצה מורה לנו התורה היאך לעסוק עם היצר ולהתמודד עמו. והיינו שהעצה היעוצה להנצל ממנו היא, לבדוק ולחפש אחריו, למצוא כל משהו ממנו, ולהשבית אותו על ידי ביטול וביעור. והטעם שצריכים להחמיר בו כל כך, מפני שכשם שמהו שאור יכול להחמיץ עיסה גדולה, שלמרות קטנותו בכמות כחו גדול להשפיע, כן הוא בענין היצר, שאפילו משהו ממנו יכול לשנות את האדם ולקלקלו, ולכן אין להותיר ממנו אפילו כל שהוא.

והנה המקור שבדיקה צריכה להיות לאור הנר, הוא מהפסוק (משלי כ, כז) נֵר ה' נִשְׁמַת אָדָם חֶפֶשׁ כָּל חֲדָרַי בָּטָן, כמבואר בגמרא (פסחים ז, ב). ועוד אמרו (שם ח, א), שמשתמשים דוקא באור הנר כי הוא יפה לבדיקה, שיכול להכניסו לחורין ולסדקין. וסודם של דברים הוא כנ"ל, שהנשמה היא אור א-להי הניתן באדם כדי שיוכל לחפש 'כל חדרי בטן' - בחורין ובסדקין שבתוך עצמו, למצוא כל משהו רע ולבערו. כי כך היא דרכו של היצר הרע, הוא מנסה לקנות שביתה בלבו של אדם בדברים קטנים, וצריכים להקפיד על כל משהו ממנו כדי להשיג את השלימות.

וכבר עמד על ענין זה, של ההקפדה והמשמוש בהסרת כל משהו רע, הרמח"ל במסילת ישרים (פרק ג):

ודבר זה הודיעונו חז"ל (עירובין יג, ב) באמרם "נוח לו לאדם שלא נברא, ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו", ואיכא דאמרי "ימשמש במעשיו". ותראה, ששני הלשונות הם שתי אזהרות טובות ומועילות מאד, כי הנה הפשפוש במעשים

הוא לחקור על כלל המעשים ולהתבונן בו, הנמצא בהם מעשים אשר לא יעשו אשר אינם הולכים על פי מצות ה' וחוקיו, כי כל אשר ימצא מאלה יבערם מן העולם. אך המשמוש הוא החקירה אפילו במעשים הטובים עצמם, לחקור ולראות היש בענינם איזה פניה אשר לא טובה או איזה חלק רע שיצטרך להסירו ולבערו, והרי זה כממשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובלוי, כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם בתכלית ההבחנה עד שישאר זך ונקי.

מבואר בדבריו שמלבד הצורך לבער את המעשים הרעים, צריך גם להסיר ולבער את החלקים הרעים של המעשים הטובים, והיינו ממש דוגמת החיפוש והביעור אחר משהו חמץ. וטעם הדבר הוא כאמור, שהיצר הוא כמו חולי הסרטן, אשר תא אחד ממנו יכול להתפשט ולהשחית אדם שלם.

זו סגולת הזמן של חג הפסח, שאנו יכולים לבדוק ולבער כל משהו מכח הרע שיש בקרבנו.

(ד) וזהו גם הלימוד מאפיית המצות, שכשם שהמצות נעשות בזריזות שלא להניח בהן שום אפשרות חימוץ, כך עשיית המצוות צריכה להתקיים באופן זה ולא בעצלות ידים, שלא להניח שום מקום ליצר להיכנס בהן.

ובאמת הדבר הזה מפורש בדברי חז"ל. הרי דרשו (מכילתא, פרשת בא - מסכתא דפסחא פרשה ט) על הפסוק (שמות יב, יז) וּשְׂמַרְתֶּם אֶת הַמִּצְוֹת - ר' יאשיה אומר, אל תקרא כן אלא 'שמרתם את המצוות', כדרך שאין מחמיצין את המצה כן אין מחמיצין את המצוה, אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד, ע"כ.

והנה צריך ביאור, מנא להו לחז"ל לדרוש כן, הרי מצה תחמיץ אם נשהה בעשייתה ולא נשמרנה, ושפיר צריכה שימור. אבל המצוה תתקיים בין כך ובין כך, אף אם נתמהמה בקיומה, ואם כן מנלן לדרוש אזהרה זו על מצוות. אמנם הן הן הדברים, שהרי המצוה של אפיית המצות היא הוראה על כללות עבודת ה' והמלחמה ביצר הרע, ולכך ניתנה באופן זה כדי להשריש בנו את מדת הזריזות, שממנה נקיש ונלמד את אופן קיום המצוות כולן.

ודבר נפלא הוסיף בזה הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל (דרש משה פ' בא), שכמו שמצינו לענין המצות, שאם לא שמרן כראוי ועדיין לא החמיצו, אמנם מותר לאוכלן בפסח אך אין יוצאים בהן ידי חובת המצוה של אכילת מצה, הוא הדין לענין המצוות, אם האדם לא שמרם והזדרז בהם כראוי, אף אם לבסוף נתקיימה המצוה, מכל מקום

חסר בעיקר המצוה, ובעצם אינו יוצא בה ידי חובתו, עיי"ש בדבריו. הרי מפורש כמו שכתבנו, שהסיבה למצות אפיית מצה אינה רק בשביל שיהיו בידינו מצות כשרות, אלא צורת העשייה היא חלק מהמצוה, כי על ידה אנו משרישים בעצמנו את מדת הזריזות.

(ה) ונראה להוסיף בזה, שהנה מצינו שמלבד החיוב לבדוק אחר החמץ ולבערו, יש חיוב נוסף של ביטול חמץ, וכמו שאמרו חז"ל (פסחים ה, ב) 'הבודק צריך שיבטל'. ומהו ביטולו של חמץ, פירש רש"י (שם ד, א ד"ה חובת) וז"ל, דסגי ליה בבטול בעלמא אי מסיח דעתיה מיניה ומשוי ליה כעפרא, עכ"ל. ולפי מה שנתבאר למעלה נראה שגם הלכה זו מלמדת אותנו את דרכי מלחמת היצר, שמוטל עלינו לבטל את כל עניני עולם הזה שלא נחשיב אותם מאומה, ויהיו כולם בעינינו כעפר הארץ.

ועוד כתב הג"ר משה פיינשטיין שם, שגם לענין בדיקה וביטול למדים את כל המצוות ממצה. שכמו שלפני אכילת מצה בליל פסח צריכים להקדים את כל אופני השבתת החמץ, כך צריכים להקדים לקיום המצוות את השבתת הרע, בין על ידי שבדוק אחרי הרע לבערו בעשיית חשבון הנפש על מעשיו, ובין על ידי שמבטל את הרע בלבו ומחשיבו כעפרא דארעא. ורק אז יצליח בעבודתו ותהיה לרצון לפני ה'.

ולכן החמירה התורה כל כך על חמץ, שיהא אסור במשהו, וגם אין סומכים על חזקות וחוששין לחמץ שאינו ידוע, ואפילו אם ביטל את החמץ עדיין צריכים לבדוק אחריו. והטעם בכל זה הוא כנ"ל, כי החמץ מסמל את היצר הרע, וחג הפסח אינו רק זכר לגאולת מצרים אלא הוא זמן התעוררות של גאולה בכל שנה ושנה, וכשאנו באים לקראת הגאולה לחירות אי אפשר להיות בן חורין אא"כ מבערין את הרע לגמרי, כי אם מניחים משהו ממנו, יש בכחו להתחזק ולהשפיע על כל האדם, כמו חתיכת שאור קטנה המחמצת עיסה גדולה.

והנה דרך העולם הוא, שהאדם חושב על עצמו כי באופן כללי הוא טוב והגון, רק שיש כמה פרטים קטנים שעליו לתקן. אולם גילתה לנו התורה בהלכות חמץ שגישה זו בטעות יסודה, כי אותם פרטים קטנים הם פתח לקלקול גמור ח"ו, ועבודת האדם היא להשלים את עצמו בכל פרט ופרט ולא להניח מקום לתפיסת היצר כלל. ואף שהיא עבודת הזמן בפרט, אבל ממנה נלמוד לכל השנה כולה היאך מוטל עלינו להיות זהירים וזריזים בעבודתנו, כי משהו קטן של רע ביכולתו לקלקל את הכל.

וכבר כתב המשגיח הג"ר ירוחם ליוואוויץ זצ"ל (דעת חכמה ומוסר ח"א מאמר לז - בדיקת חמץ וחיפוש חדרי בטן) וז"ל, שאלמלא לא באנו אלא בשביל מצוות ערב פסח לחוד, דיינו,

עכ"ל. והיינו שאילו לא ניתנו לנו בחג הפסח אלא שתי מצוות האלו של ביעור חמץ ואפיית מצה, היה די בהן, כי יש להן הכח להשפיע נפלאות על האדם. ועלינו רק להתבונן בהן, שנכיר קצת את העושר הגדול שאנו זוכים לקנות בנפשנו על ידי קיום המצוות של השבתת חמץ, ואז נזכה שחדש ניסן יהיה 'ראשון לחדשי השנה', שכל עבודתנו לאורך השנה תהיה נמשכת מאורו של חג הפסח.

(ו) עד הנה ביארנו שחג הפסח הוא החג של השרשת היסודות וקנין אמונה חושית. אמנם כדי לקנות אמונה זו, צריכים להקדים לה את החירות מן היצר הרע, והדרך לצאת מתחת יד היצר הוא כשנחדיר ללבנו את מדות הזהירות והזריזות, והם הכלים המביאים לידי אמונה, כאשר נבאר בעזה"י במאמר הבא.

עבודת חג הפסח – אמונה חושית וביטול הרע

(א) כתבו הקדמונים, שמן הנסים של יציאת מצרים אנו יכולים ללמוד את אמיתתם של יסודי אמונתנו, כי כולם נתבארו על ידי גאולה זו. וכלשון הזהב של הרמב"ן (בסוף פרשת בא שמות יג, טז) בדבריו היסודיים:

ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות עבודה זרה בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון, ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה, ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד, ויעשה עמם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כולם וכו'.

ועיי"ש בדבריו, שהאריך לבאר האיך יש ללמוד מנסי יציאת מצרים, שכל פרט ופרט מסברת הכופרים הוא טעות גמורה.

(ב) אולם, יציאת מצרים, מלבד ידיעת השכל של האמונה הנלמדת ממנה, עוד נתגלה ונתברר לנו על ידה אמיתת האמונה בחוש. ומרחק גדול ישנו בין הידיעה